

1 אנכי עשו בכורך

מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ט

חזר ואמר להם: "אהבתי אתכם", אמרו לו: במה אהבתנו? אמר להם: "הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב" - שהוא אוכל בעולם הזה ונוחל לעולם הבא. בנוהג שבעולם אדם שיש לו שני בנים אחד בכור ואחד פשוט, מי נוטל שני חלקים? הבכור! ועשו יצא תחלה שנאמר: "ויצא הראשון אדמוני", הוא היה ראוי ליטול שני חלקים ולא עשיתי כן אלא יעקב נטל שני חלקים.²

רש"י בראשית פרק כז פסוק יט

"אנכי עשו בכורך" - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך.³

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן יב

"ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (בראשית ג כא). מהו כתנות עור? בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה שהיה בכבודו של עולם.⁴ ועוד שנו רבותינו: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה בבכורות. לכך הלביש הקב"ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכורו של עולם. בא נח ומסרן לשם, ושם מסרן לאברהם,⁵ ואברהם מסרן ליצחק, ויצחק מסרן לעשו, שהיה בכורו. ועשו היה רואה את נשיו עובדות עבודה זרה והפקידן אצל אמו.⁶

בראשית רבה סה טז

"ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות" - אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ממה ששמש עשו את אביו. אני, בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים. ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות.⁷

¹ אין כוונתנו לדון הפעם בכל המעשה שעשה יעקב אבינו בעומדו לפני יצחק שכבר אינו רואה ומכריז: אנכי עשו בכורך". בנושא זה עסקו רבים וטובים ואף אנו שלחנו ידינו ועוד נשלח ידינו בו הע"ה. כוונתנו הפעם לדון בצמד "עשו בכורך", שמא אחרי מכירת הבכורה וגם אחרי ההתחפשות, יעקב יודע שעשו הוא בעצם הבכור ואולי אף לדורות נשאר משהו מבכורה זו.

² מדרש זה הדורש את הפטרת השבת (מלאכי פרק א) הוא בית אב למספר רב של מדרשים ההולכים בדרך "הפשוטה" שעשו נדחה מפני יעקב, הבכורה עוברת ליעקב, את עשו שונאים ואילו יעקב אהוב. עשו נוחל, לכל היותר, בעולם הזה ואילו יעקב "חבל נחלתו" נוחל הן בעולם הזה והן בעולם הבא כדין בכור שנוטל פי שניים. וכדרכנו נרצה להראות גם פן אחר לנושא.

³ דברי רש"י אלה מבוססים, כך נראה, על מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן י: "... ואע"פ שאתם אומרים שיקר יעקב, לא שיקר. בלעם אמר: לא הביט און ביעקב. אלא אמר: אנכי יעקב, עשו הוא בכורך". אלא שדא עקא, שאם כך, הרי יעקב בעצמו מודה שעשו הוא הבכור! וראה פירוש אור החיים על הפסוק: "להיות שקנה הבכורה מעשו, הנה הוא נעשה עשו". ולעומתו ראה אבן עזרא (הפירוש הארוך) פרק לא פסוק יח: "והמפרש: אנכי עשו בכורך - אנכי מה שאנכי, אבל עשו הוא בכורך, אינו פשוט ולא יצא מחכמת הדבור". כך או כך, אנו נבקש להרחיב מעט על הבכורה של עשו.

⁴ ראה בראשית רבה כ יב: "בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב: כתנות אור, אלו בגדי אדם הראשון ... ר' שמעון בן לקיש אמר: גלקסיון (עורות בצבע הרקיע, מלשון גלקסיה?) ובהם היו בכורות משתמשים". ועוד על בגדי אדם הראשון: "שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה, היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצים אצלו" (בראשית רבה בפרשתנו, סג יג).

⁵ לפי מסורת המדרש, מלכיצדק מלך שלם (ירושלים) הוא שם בן נח וכך פוגש אברהם את שם. המפגש בין אברהם למלכיצדק (בראשית יד יט), עליו דברנו בקצרה בדברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#). בפרשת לך לך, מקבל כאן ניחוח נוסף - מסירת כותנות העור, סמל הבכורה. אברהם מסרב לקבל "מחוט ועד שרוך נעל", אבל מתכבד בברכתו של מלכיצדק ומקבל ממנו את סמל הבכורה, את בגדי אדם הראשון.

⁶ עשו הוא שיורש את בגדי אדם הראשון, בגדי הכהונה הגדולה! ובמדרש במדבר רבה ד ח, בעניין הלויים שהחליפו את הבכורות בעבודת המשכן, הובאו הדברים באריכות ובפירוט רב יותר. "בגדי שבח היו, והיו הבכורות משתמשים בהם". ושם מודגש שחלק מהעברת בגדי הבכורה, במהלך הדורות, היה גם למי שאינם בכורות מלידה: "וכי שם בכור היה? ... וכי אברהם בכור היה? אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה". היינו שיעקב איננו הראשון וכבר היו תקדימים לפניו להעברת הבכורה לפי בחירה ולא לפי בכורה (ראה דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשה זו). ושם, במדרש במדבר רבה, אכן כתוב שיצחק העביר את הבגדים ישירות ליעקב, בדומה לתקדימים שהיו לפניו. אבל כאן, בתנחומא, בפירוש לא. כאן יצחק מעביר את בגדי הכהונה הגדולה לעשו ועשו אף נשמר להפקידם בבית הוריו כשרואה שנשיו עובדות ע' בודה זרה! ומתי עוברים הבגדים ליעקב? כאשר אמו מלבישה אותו את "בגדי עשו החמודות" ואביו שמריח אותם, מריח בהם ריח גן עדן ובכך מביע בדיעבד את הסכמתו. ראה בתנחומא שם וזה עניין אחר. עכ"פ, עניין העברת הבגדים נמשך גם אצל אהרון ובניו. ראה במדבר רבה יט ט בפרשת מות אהרן: "קח את אהרן והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו - אמר לו הקב"ה: הרי את מנחמו שהוא מוריש כתר לבניו מה שאין אתה מוריש לבניך". ועל חשיבות הבגדים בפרשתנו, ראה פרק כז פסוקים טו וכו. וזה כאמור נושא בפני עצמו ואכמ"ל.

⁷ לאור המדרש הקודם על בגדי הבכורות, בגדי הכהונה הגדולה, אפשר לראות במדרש זה יותר מאשר מדרש נאה על כיבוד אב ואם. ממקומות רבים ניתן ללמוד שכיבוד אב ואב מושווה לכיבוד המקום ולעבודת ה'. במסכת קידושין ל ע"ב: "השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום ... השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום". בפסיקתא רבתי כג: "השוה הקב"ה כבודן לכבודו ומוראן למוראו וקללתן לקללתו". ובילקוט שמעוני פרשת יתרו רמז רצז: "תנו רבנן: שלשה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהן כאלו דרתי ביניהם וכבדוני. ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב"ה

בראשית פרק לה פסוק כט

"ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו ועשו ויעקב בניו".
 רשב"ם שם: עשו ויעקב - לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב.⁸

שמות, פרק ד פסוק כב

"ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל".
 רש"י שם: "ומדרשו, כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו".⁹

בראשית רבה סה יח

"ויבא אל אביו וגו' ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך וגו' - אמר ר' לוי: "אנכי לקבל עשרת הדיברות אבל יעשו בכורך".¹⁰

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כג

שכך היה בדעתו (של יצחק) לברך את שניהם. וקרא לעשו לברכו תחילה שהיה גדול, ואח"כ ליעקב. כך היה מחשב. למה? שקשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת היחסים, לעקור את הבכורה ממקומה... לא חרד יצחק, אלא שאמר מה עוון בידי שנתקלקלה שלשלת היחסים על ידי לברך את הקטן ואחר כך הגדול. וכן אתה מוצא בכל מקום משה קודם לאהרן, וכשיבא ליחוס, אהרן קודם למשה, שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה (במדבר ג א). אמר ר' אבא בשם ר' יוחנן דבית גוברין: אף ראובן כשהגיע אותו המעשה על ידו ונתן אביו בכורתו ליוסף... אבל ביחוס לא יכול לעקור בכורתו ממנו, שנאמר: בני ראובן בכור ישראל (שמות ו יד)... וכן בניו של נח יפת הוא היה הגדול, ומפני שהיה שם צדיק הוא מונה אותו ראשון בכל מקום... אבל ביחוס מזכיר ליפת שהוא גדול, שנאמר: "אחי יפת הגדול" (בראשית י כא)... אף כאן לא חרד יצחק, אלא שאמר מה חטא יש בידי שבירכתי את הקטן לפני הגדול ושניתני הסדר.¹¹

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה יד

"ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני". אם עשו שונא ליעקב, לפי שנטל ממנו את הבכורה, והדין עמו. אבל ברברים וענתיים ושארית העמים, מה עשיתי להם?¹²

יפה עשיתי שלא דרתי ביניהן שאילו דרתי ביניהן צערוני". אי לכך, עשו לא רק מכבד את אביו, אלא מקיים את "עבודת הכהונה", טרם בניית בית המקדש, עבודה המוטלת על הבכורות. הוא משמש את אביו באותן כותנות עור של אדם הראשון.

⁸ האם רק לרוע, סביב מיטת האב, חולק יעקב כבוד לעשו ומכיר בבכורתו, או שמא מדובר בהכרה אמיתית של מי שעקב את אחיו וחושב כעת שמא אפשר היה אחרת? האם הרשב"ם מכוון כאן אל ספר בראשית, אל יעקב של סוף פרשת וישלח, או שמא הוא מכוון לדורם של חכמים ולדורו עצמו ורומז לכבוד שנהגו החכמים במלכות. ואולי הכוונה לשניהם. אותו רשב"ם, אגב, אומר מספר פסוקים לאחר מכן, בתחילת פרשת וישב: "וישב יעקב - עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה". עכ"פ, לענייננו, כאן הסדר הוא: "עשו ויעקב". אבל כשיעקב יוצא לגלות ונפרד מאביו ומאמו, הסדר הוא הפוך: "וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו" (בראשית כח ה). ולא בכדי. שם יצחק וכאן רבקה. ורש"י כתב על פסוק זה: ואיני יודע מה בא ללמדנו.

⁹ רש"י מתכוון, כך נראה, למדרש רבה בפרשתנו, סוף פרשה סג: "שנה בר קפרא: ולפי שהיו משחקים [עשו ומרעיו על יעקב], הסכים הקב"ה עמהם [שמכירת הבכורה לא מקוימת רק בניזיד עדשים] וקיים הבכורה ליעקב, מניין? שכתוב: כה אמר ה' בני בכורי ישראל". רק אחרי שעבוד מצרים, רק אחרי כל התלאות שעבר יעקב, כולל שינוי שמו מיעקב לישראל, רק אז התקיימה הבכורה בידו. לא בניזיד עדשים נקנית הבכורה ולא במעשה מרמה (ראה שוב דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשה זו), אלא בשעבוד ועמל רב.

¹⁰ מדרש זה כאילו חולק על המדרש הקודם (וגם על רש"י בו פתחנו). אפילו במעמד הר סיני, לאחר יציאת מצרים, לאחר שהקב"ה מכריז: "בני בכורי ישראל", עדיין מודים בני יעקב שהבכורה היא של עשו. בני ישראל ויעקב רוצים את התורה, את "הקול, קול יעקב". שעשו יקח את הבכורה הארצית והשלטון ויניח לנו את הבכורה הרוחנית, את עשרת הדברות. ובמדרש משלי (בובר) פרשה ו (וכן הוא בילק"ש משלי רמז תתקלח): "באותה שעה קבלו ישראל את התורה ונתנו בניהם ערבים. ומנין שנקראו ישראל בניו? שנאמר: בני בכורי ישראל, שבכרו מעשים טובים לפני הר סיני". הדגש הוא על "בני", בניו אתם למקום. "בכורי" הוא במובן של תכונות וערכים: "שבכרו מעשים טובים לפני בהר סיני".

¹¹ במספר מקומות בתלמוד ובמדרשים מופיע הביטוי "קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה שתעקר ממקומה". ראה בראשית רבה פב יא שוב לגבי ראובן, ירושלמי סוכה פרק ה הלכה ח לגבי משמרות כהונה ועוד. וכאן גם עשו נכלל ב"רשימת היחסין" והוא מוזכר בנשימה אחת עם שם, אהרן וראובן. מי שטוען לייחוס אבות - טענה שכיחה ביהדות - לא יכול להתעלם מהמקרה של עשו. וראה גם שיר השירים רבה תחילת פרשה ה: "באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שימש עזרא בכהונה גדולה מלמשש יהושע בן יהוצדק כהן גדול. ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. אמר ר' סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה". מדרש זה, אגב, הוא בקורת קשה על רבקה (ויעקב) ומראה שיצחק ידע היטב את מה שהוא מתכנן לעשות. ועל כך הרחבנו, כאמור, בדברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) וכן בדברינו [ברכת אברהם](#) בפרשה זו.

¹² במרוצת הדורות, עשו הופך להיות ממלכת אדום ואח"כ ממלכת רומי, כפי שהרחבנו בדברינו [עשו ויעקב - שונאים אחים](#) בפרשה זו. יחס חז"ל לממלכת רומי היה דו-ערכי, לצד לעג, בוז ושנאה, גם כבוד ואפילו מידה של הערכה. ראה שבת לג ע"ב, בראשית רבה ט יג ועוד. אם רומי היא לגולו של אחינו עשו, אפשר להבין יותר טוב את מעשיה, הצלחתה וכוחה הרב. ולנו יש אפילו חוב

